

заколот проти влади, опір владі, напад на військовослужбовців, за знищення або відчутну шкоду військових складів, будівель, приладів, винятковій підсудності підлягало і духовенство, що знаходилося як на службі у збройних інституціях, так і в духовних організаціях, які обслуговували армію.

Аргументовану й виважену позицію в цьому питанні займав В. Липинський, який пов'язував набуття незалежності Україною з тотальною збройною боротьбою, в якій віддзеркалювались як позитивні риси, так і негативні моменти української традиції. Він сподівався, що релігія і Церква «обмежить нашу взаємну злобу, навчить нас із любов'ю класти життя своє «за други своя»; що обмежить нашу звичку до зрадництва, егоцентризму та отаманії і навчить нас чесності, посвяти, послуху і дисципліні, а тим самим навчить нас єдності і організованості, без яких ніде і ніколи перемоги не буває; що дасть нам силу моральну переносити терпеливо і мужньо все те горе і всі ті страждання, без яких ні одна війна і боротьба, а тим більше боротьба за одно з найтяжчих в світі діл – за державу українську – обійтись не може» [10, 94]. Значення ідей В. Липинського ми вбачаємо в тому, що він звернувся до рефлексії над гуманітарною спадщиною Батьківщини.

Як слідує з наших міркувань, вітчизняна гуманітарно-правова спадщина заклала демократичні, «європейські» засади в основи української мілітарної культури. Воєнна практика збройних формувань нашої країни впродовж сотень років і гуманістична бойова мораль українських воєнків, за якими ніколи не була затверджена погана репутація жорстоких, сприяють порозумінню між культурами Сходу і Заходу.

1. Апанович О. М. Збройні Сили України першої половини VIII ст. – К., 1969. 2. Блюх И. С. Общие выводы из сочинения «Будущая война в техническом, политическом и экономическом отношении». – СПб., 1898. 3. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Книга четверта «Мельпомена». Пер. з грец. – К., 1993. 4. Дети и война. Сборник. – К., 1915. 5. Документи Богдана Хмельницького // Упор. І. Крип'якевич та І. Бутич. – К., 1961. 6. Журавлев И. В. Подготовка воинов Аллаха VI–XIII вв. – М., 2000. 7. Історія Русів / Пер. І. Драча. – К., 1991. 8. Історія Українського війська. Вид. 4-те. – Львів, 1992. 9. Крисаченко В. С. Історія Криму в джерелах і документах. Частина перша. – Чернівці, 1998. 10. Липинський В. Релігія і Церква в історії України // Знаки часу: До проблеми порозуміння між церквами. – К., 1999. 11. Лучицкая С. Образ Чужого: мусульмане в хроніках крестових походів. – СПб., 2001. 12. Мельник Л. Г. Конституція 1710 року Пилипа Орлика // Вісник Київського університету. Історико-філологічні науки. – Вип. 2. – К., 1991. 13. Попович М. Козацька кров, пролита за волю // День. – 1998. – № 23. 14. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. У трьох томах. – Т. 3.

Віктор Червінський, Сергій Червінський

Народна доброчинність в історії Київського університету

У статті висвітлюються питання традиційної української благодійності та меценатства, які відігравали важливу роль в історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Автори розкривають маловідомі сторінки з історії університету.

In the article highlights the issues of traditional Ukrainian charity and philanthropy, which played an important role in the history of Kyiv National Taras Shevchenko University. The authors reveal little known page on the history of the university.

До нас в науку! Ми навчим,
По чому хліб і сіль почім,
Ми християне, храми, школи,
Усе добро, сам бог у нас!
Тарас Шевченко
(Поема «Кавказ»)

Київському національному університету імені Тараса Шевченка – сто сімдесят п'ять років! Сто сімдесят п'ять років славних історичних традицій, освітньо-наукових здобутків, які уславили і підняли університет на найвищий щабель національної культури в Україні та вивели в ряд елітних університетів Європи і світу.

Поціновуючи 175-річну історію Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зауважимо, що не знайдеш в Україні жодної молодої людини, котра після закінчення загальноосвітньої школи, стоячи перед вибором, – куди йти вчитись, якому вузу віддати перевагу, де віднайти життєву долю: не мріяла б стати студентом і вирішити ці складні проблеми у найстарішому, найбільшому і самому елітному навчальному закладі України – Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Сьогодні Київський університет – багатогалузевий навчально-науковий комплекс, який об'єднує 15 факультетів (біологічний, географічний, геологічний, економічний, історичний, кібернетики, механіко-математичний, радіофізичний, соціології, психології, фізичний, філософський, хімічний, юридичний, підготовчий), 5 навчальних інститутів (військовий, журналістики, міжнародних відносин, післядипломної освіти, філології). Навчаються в університеті за 73 спеціальностями та 157 спеціалізаціями понад

18 000 студентів (з них на денному відділенні – понад 13 тис., на заочному – близько 5 тис.) і 1600 аспірантів. Професорсько-викладацький склад нараховує близько 2000 чоловік, у тому числі: 109 академіків і член-кореспондентів державних академій наук, понад 350 професорів, докторів наук, понад 660 доцентів, кандидатів наук, які працюють на 162 кафедрах. За роки своєї діяльності Київський університет підготував більше 300 000 фахівців та понад 33 000 кандидатів і докторів наук. Підтримуються партнерські зв'язки з 80 університетами із 37 країн світу. В університеті запроваджено триступеневу освіту: бакалавр, спеціаліст, магістр.

За 175 років свого існування він став осередком, де плекаються передові ідеї і готується національна інтелігенція – еліта України, де панує волелюбний дух, відбувається формування української національної ідеї, серцем і душею якої є українська державність.

Протягом багатьох десятиріч, прогресивна і демократична громадськість домагалася створення університету в Києві, який дійсно б став центром згуртування передових діячів епохи, формування національної свідомості українства, всупереч шовіністичній політиці царату.

З 1939 р. університет носить ім'я видатного українського поета, патріота-державника Тараса Григоровича Шевченка, життя і діяльність якого були тісно пов'язані з ним.

Згідно з Указом Президента України від 21 квітня 1994 р. Київський університет став національним університетом зі статусом самоврядного (автономного) державного вищого навчального закладу. Історично важливим

для подальшого розвитку університету став Указ Президента України від 25 листопада 1999 р. «Про Київський національний університет імені Тараса Шевченка», яким значно розширено автономію і права університету.

Постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2009 року № 795 ухвалено надання Київському національному університетові імені Тараса Шевченка статусу самоврядного (автономного) дослідницького національного вищого навчального закладу, який провадить діяльність відповідно до свого Статуту.

Отож, з набуттям Україною незалежності й самостійності позитивно позначилось і на університетському житті, зумовивши якісні зміни в організації навчального і виховного процесів, у перегляді і розширенні номенклатури спеціальностей, у відродженні втрачених традицій, у творчому використанні передового досвіду інших вузів тощо.

В контексті зазначеного досить важливою є потреба відродження в університеті благородної християнської традиції доброчинності і меценатства, завдяки яким значною мірою й було засновано Київський університет Святого Володимира. Це, зокрема, підкреслив у своєму Указі цар Микола I від 8 листопада 1833 року, а також перший ректор університету М. Максимович у своїх спогадах про Київ. Якою була ця частина історії університету, хто були благодійники і меценати для нього, з яких країв, з яких родин, з яких соціальних станів, яких національностей? Яким чином сам університет став благодійником? Скільки в ньому було створено і діяло благодійних фондів? Хто були їх засновники? Якими були капітали цих фондів? Як вони працювали на університетську освіту і науку, на підготовку кадрів?

Отож, ці питання є конкретними, цікавими, науково-важливими, актуальними і до того ж не дослідженими в українській історіографії. І автори даної статті роблять спробу дати, по можливості, аргументовану відповідь на них, для того, щоб показати цю, незаслужено забуту сторінку історії університету, з наміром привернути увагу науковців до її дослідження та ініціювати справу створення в сучасних умовах благодійних фондів в університеті, у тому числі й викладацьких. Бо справа відродження доброчинності й меценатства в Україні розпочалась відповідно до Закону Верховної Ради України «Про благодійництво та благодійні організації», прийнятого у вересні 1997 р. та розпорядження Президента України від 12 лютого 2000 р. «Про сприяння благодійній діяльності в Україні». З 1995 р. функціонує «Ліга українських меценатів», ініціатором створення якої виступив канадський українець Петро Яцик. Діє цілий ряд благодійних фондів.

Для вивчення проблеми взаємозв'язку доброчинності й меценатства з життям Київського університету, їхньої ролі та місця в його історії, звернемось до витоків цієї проблеми.

У часи миколаївської реакції, коли російському самодержавству став конче потрібний форпост, «розумова фортеця» на Правобережжі України, з метою утвердження тут своєї влади, здійснення русифікаторської політики, запроваджені ще Петром I, – було засновано університет в Києві.

Питання про його заснування тут порушувалося не один раз на початку XIX ст. Однак царизм його розв'язання відкладав. І, як відомо, відкладав не лише з політичних мотивів, а й через фінансові проблеми. Царизм не зацікавлений був вкладати гроші в освіту та ще й неросійських народів. Лише після гучних повстань, що захопили Україну (повстання 1819 р. військових поселенців у Чугуєві на

Харківщині, виступ декабристів 1825 р. – повстання Чернігівського полку у Василькові, польське повстання 1830–1831 рр.), царизм, вдавшись до жорстоких репресій, які вилилися у духовне закріпачення українського та інших народів, дав згоду у жовтні у 1833 р. на відкриття у Києві університету. В Указі царя Миколи I стосовно Києва підкреслювалося, що місто Київ «з давніх літ до заснування університету призначене, рівно дорогоцінне для всієї Росії, як колиска святої віри наших предків і разом із тим перший осідок громадянської їх самобутності» [3, 18].

Отож, ми вбачаємо в цьому яскравий зразок великоруського шовінізму, бо про Україну-Русь навіть натяку немає, її столийний град Київ віднесений до Росії, а щодо покликання університету, то він повинен бути провідником російської освіти й державності серед українського і, особливо, польського дворянства Правобережної України.

Що ж до фінансового забезпечення новоствореного університету в даному Указі зазначалось, що йому передаються всі кошти колишнього волинського ліцею в Кременці, які були зібрані дворянством Волинської, Подільської і Київської губерній, починаючи з 1804 р., а також пожертви дворян на Київську вищу гімназію і капітал, що утворився із суми, яку в 1803 р. П. Г. Демидов передав на відкриття університету в Києві, кошти, які призначалися для Київського юридичного інституту [3, 18]. Згодом Київському університету були передані також кошти, призначені на ліцей в Орші [4, 10].

У заснованому університеті передбачалося функціонування двох факультетів: філософського і юридичного. Перший мав два відділення: історико-філологічне і фізико-математичне. Стосовно третього факультету – медичного, цар у своїй резолюції додав: «Медичний, мати на увазі, богословського ж не мати, оскільки для цього є духовна академія».

Отже, його відкриття відкладалося на невизначений час. В Указі царя також вказувалося, що в університеті могли навчатися переважно мешканці Київської, Волинської та Подільської губерній, які виявили традиційно спадкоємну опіку справи освіти, пожертвувавши для неї значні власні кошти.

Пожертвовані капітали відіграли важливу роль і в будівництві будинку університету. Це про них перший ректор університету Михайло Максимович у своїх «Листах з Києва» каже, що пожертвовані капітали «в різних фундашах» склали більшу частину загальної суми кошторису на будівництво університету [3, 18; 2, 15].

Якщо загальна сума кошторису будівництва університету, складена його архітектором В. В. Беретті, становила 4 001 382 рублів 24 $\frac{1}{2}$ копійки, а остаточна сума за поданням урядової контрольної комісії і схваленої царем склала 3 859 475 рублів, то зібрана сума пожертвувань благодійників і меценатів у фонд будівництва університету склала 462 580 рублів і 3 362 золотих червінців [1, 286–299]. Погодьмося, яка прекрасна сугестивна сила є у цих сумах, в яких вчувається: освіта й наука осмислено цінувалися суспільством, як показник його цивілізованості, прогресу і стабільності; все на світі можна порятувати лише добрим ставленням до освіти, знань і науки. Ці гроші свідчать ще й про те, що їх жертводавці твердо вірили: що лише добром світ може бути порятований. Зупинімося біля цього факту, задумаймося над ним. Навіть за самої позитивної думки про нашого сучасника, порівняння його з людьми тих часів, аж ніяк не на його користь. Нам не дорівнятися до недосяжного рівня тих щирих благо-

Таблиця 1. Пожертвування благодійників-меценатів з Волинської губернії

№	Повіти	Кількість благодійників	Сума пожертвування в рублях	Пожертвування золотом (червінцями)
1	Луцький	18	41 687	
2	Житомирський	7	16 950	
3	Овруцький	2	1 600	
4	Нов.-Волинський	14	39 562	
5	Острозький	15	36 568	
6	Заславський	14	18 516	
7	Старокостянтинівський	9	9 337	
8	Рівненський	9	21 225	
9	Кременецький	29	55 409	500
10	Дубнівський	14	18 709	
11	Володимирський	22	30 529	1 394
12	Ковельський	3	4 422	177

дійників-меценатів, котрі творили історію Київського університету, історію української освіти і науки, української культури і, в цілому, історії України своїм матеріальним і духовним добром. Хоча далеко не всі вони були етнічними українцями, для них то не був подвиг, а для нашого сучасника – подвиг.

Хто ж вони, ті наші вчорашні співвітчизники-благодійники? Відповідь можемо віднайти у двохтомній «Історії імператорського університету Св. Володимира» М. Владимирського-Буданова. Звернувшись до першого тому цієї монументальної праці ми віднайдемо у другому розділі, який називається «Детальна відомість капіталам університету Святого Володимира, пожертвувані у різний час землевласниками Волинської, Подільської і Київської губерній...», аргументовану відповідь на поставлене запитання.

За свідченнями даного джерела, найбільша кількість добродійників-меценатів була з Волинської губернії – 147 осіб, котрі пожертвували Київському університету 297 528 рублів і 3 131 золотих червінців [1, XIX]. По повітах ці дані мали наступний вигляд (див. табл. 1).

Таблиця складена авторами на підставі «Детальної відомості» з «Історії імператорського університету Св. Володимира» М. Владимирського-Буданова [1, II–XIX].

На другому місці були меценати з Подільської губернії. Їх було, як свідчить вище цитований документ, 31 особа,

які пожертвували університету Св. Володимира 114 080 рублів і 231 золотий червінець [1, XXII].

По повітах Подільської губернії благодійність виглядала таким чином (див. табл. 2). Таблиця № 2 складена авторами на підставі вищевказаного джерела [1, XIX–XXII].

У Київській губернії було 12 благодійників, котрі пожертвували Київському університету 50 972 рублі [1, XXIV].

По повітах вони розподілилися таким чином (див. табл. 3). Таблиця № 3 складена авторами на підставі вищевказаного джерела [1, XXIII–XXIV].

За своїми розмірами пожертвування були різноманітними. Наприклад, Володимир Потоцький з Уманського повіту Київської губернії пожертвував університету 25 000 рублів [1, XIX], Максим Яблунівський з Балтського повіту Подільської губернії – 9 600 рублів [1, XX], Іосиф Гольденберг з містечка Козина Волинської губернії вніс до фонду університету всього 30 рублів [1, XVI], Кароліна Стройковська з Острозького повіту Волинської губернії зі своїх накопичень у фонд університету дала 127 рублів [1, VIII].

Отож, як бачимо, ці пожертвування дійсно були різними за величиною, але подавалися на потребу університету зі щирістю й надією, тому за своєю суттю урівноважувались. І, можливо, ті подання, що за сумою були меншими, у морально-етичному контексті були вагомішими і показовими.

У соціальному відношенні благодійники і меценати Київського університету переважно були дворянами, хоча й збіднілими. Однак усі вони були щирими патріотами і сумлінними шанувальниками історичних національних традицій, особливо традицій доброчинності.

За етнічною належністю меценати були: українцями, поляками, росіянами, білорусами, євреями тощо.

Переважали у справі доброчинності на потребу Київського університету меценати польської етнічної належності. Вони жертвували йому не лише звичайними грошми, а й значними сумами золотом (червінцями). Як свідчить

вищевказане джерело, такі пожертвування зробили меценати із Волинської губернії: Микола Поляновський, Христофор Мясновський, Флоріан Залевський, Карл Мнішек, Леон Красницький і багато інших [1, II–XIX]. Перевага польських меценатів у справі сприяння відкриттю Київського університету пояснюється тим, що це була закономірна реакція поляків на шовіністичну політику російського царизму, яка проявилася у закритті навчальних закладів із польською мовою навчання. Крім того, ця перевага пояснюється й тим, що поляки прагма-

Таблиця 2. Пожертвування благодійників-меценатів з Подільської губернії

№	Повіти	Кількість благодійників	Сума пожертвування в рублях	Пожертвування золотом (червінцями)
1	Вінницький	2	1 350	
2	Гайсинський	1	25 000	
3	Літинський	1	5 625	
4	Брацлавський	1	3 000	
5	Ольгопільський	2	8 025	
6	Балтський	3	13 600	
7	Каменецький	3	8 750	
8	Проскурівський	9	15 205	221
9	Летичівський	1	1 500	
10	Ямпільський	4	9 900	
11	Могилівський	3	14 625	
12	Ушицький	1	7 500	

тично усвідомлювали роль і місце освіти, знань, науки в розвитку національної культури. Зрештою, це був і вияв національного патріотизму.

Цілком логічно, що перевага благодійників-меценатів польської національності забезпечила високий показник студентів-поляків у складі студентів університету, починаючи з 1-го набору, який становив 62 студенти. З них 28 – православних (тобто українці й росіяни), 34 – католики й уніати (в основному поляки) [3, 22]. Перше місце серед університетського студентства поляки посідали досить тривалий час, аж до початку 70-х років XIX ст.

Друге місце в студентському складі університету було за українцями з Правобережної України та Лівобережжя. Далі йшли росіяни, білоруси і євреї з Південно-Західного краю Російської імперії. Саме тому, професор М. Владимирський-Буданов підкреслив цю ознаку таким чином: «В усякому випадку Київський університет в першу епоху свого існування за складом слухачів, не був університетом російським» [1, 145].

Варто згадати досить цікаву деталь щодо ролі доброчинності у послабленні тотальної шовіністичної політики царизму стосовно обмеження в правах національних меншин, взагалі, і зокрема, їх право на освіту. В даному випадку дозвіл на навчання Якіма Ціммермана – юнака з єврейської родини, що мешкала в Царстві Польському, добилися якраз благодійники-меценати. Вони, завдяки своїй доброчинності (матеріальній і духовно-моральній), змусили всемогутній Сенат Російської імперії поступитися. Тим самим було покладено початок навчання у Київському університеті дітей з єврейських родин. І можливості отримувати вищу освіту та вчені ступені. А сталася ця подія у 1839 р. Правда, студент-іудей мав охреститися і перейти у православ'я з новим ім'ям Іоакіма, що і було здійснено в університетській православній церкві патріархом Філаретом [1, 145]. Потім, від року до року кількість студентів-євреїв в університеті збільшувалась.

Доброчинність і меценатство впливало на зміну складу студентів університету за соціальною ознакою. Якщо перші набори до університету складали переважно діти дворян, які по кількості співвідносились до всіх інших, разом взятих, як 9:1 [1, 144], то вже на 1840 р. із загальної кількості студентів 113 осіб – дворяни становили 87 осіб, 14 студентів були вихідцями із купців і міщан, а 7 студентів – виходили із духовенства [2, 48].

Зі впровадженням в практику університетської освіти казеннокоштного навчання, паралельно із приватнокоштного і у зв'язку зі збільшенням питомої ваги благодійних фондів університету, у складі студентів з'являються вихідці, як значає професор М. Владимирський-Буданов, «...з людей не лише не багатих, а інколи і зовсім не імущих. Вони шукали не лише дармового навчання, але й урядової допомоги у самому навчанні. Знову, як і XVIII ст., приходилося справу навчання тісно зливати з благодійністю» [1, 264]. А студентів із неможлимих родин, наприклад, уже в 1839–1840 навчальному році було 1/4 від загальної кількості 113 осіб [1, 264].

Отже, для поповнення благодійних фондів університету з необхідністю опіки бідних студентів, тобто вирішення

Таблиця 3. Пожертвування благодійників-меценатів з Київської губернії

№	Повіти	Кількість благодійників	Сума пожертвування в рублях	Пожертвування золотом (червінцями)
1	Радомишльський	6	14 972	
2	Махновський (Бердичівський)	2	5 000	
3	Сквирський	1	750	
4	Звенигородський	1	3 000	
5	Уманський	2	27 250	

соціальної проблеми в системі освіти, Міністерство народної освіти впровадило плату за навчання. Причому ця плата впроваджувалася виключно з благодійним наміром, як підкреслив у пояснювальній записці міністр народної освіти граф С. С. Уваров: «Для придбання засобів для поліпшення побуту найбільш бідних студентів» [1, 265].

Хто ж повинен був платити за слухання університетських лекцій? Іншими словами, хто виступав благодійниками для бідних студентів? Держава, як загальний благодійник, враховуючи соціальну строкатість суспільства, прилучала до цієї богоугодної справи заможних співвітчизників, щоб і вони брали участь у вирішенні соціальних проблем. За ухвалою Міністерства народної освіти зобов'язані були сплачувати за навчання в університеті приватнокоштно (багаті) студенти і так звані вільні слухачі. Міністром народної освіти С. С. Уваровим були встановлені такі тарифи по оплаті навчання в діючих університетах Росії: в Петербурзькому університеті – 100 рублів асигнаціями (28 рублів 57 ¹/₇ коп. сріблом); Харківському, Казанському, Московському і університеті Св. Володимира – по 50 рублів асигнаціями (14 рублів 28 ¹/₇ коп. сріблом) [1, 266].

Ці благодійні кошти витрачались: 1) на допомогу найбільш бідним студентами, у тому числі й з приватнокоштних для завершення навчання і на облаштування після закінчення університету; 2) на сприяння (стипендії) відмінникам навчання, включаючи приватнокоштних студентів, але не зовсім забезпечених, для подальшого вдосконалення фахової освіти після закінчення університетського курсу і написання ними магістерських дисертацій; 3) на утримання університету у випадку недостатнього фінансування його державою.

Благодійність держави й університету проявлялась і у справі звільнення від оплати за навчання, а від неї звільнялися студенти з неможлимих родин. Вони повинні були подати заяву-прохання на ім'я ректора і необхідні документи від місцевої адміністрації, які підтверджують реальний матеріально-соціальний стан родини студента. Крім того, від оплати навчання звільнялися сини викладачів університету та чиновників Міністерства освіти, а також діти-сироти, опікувані благодійними організаціями.

Благодійній справі для потреб університету слугував фонд придбаних ним цінних паперів, наприклад, 5 % облігацій ряду випусків, білети державного банку та процентні накопичення від них. В загальній сумі вони склали 510200 рублів, які, у свою чергу, давали щорічний прибуток університету в сумі 25 794 руб. 50 коп. [1, XXV].

Крім згаданих вище благодійних капіталів, призначених для загальних потреб університету, ще був так званий гімназичний капітал, утворений пожертвуваннями дворян-поміщиків Київської губернії, започаткований у 1805 р. по

5 коп. міддю щорічної плати з кожної десятини, або по 1 руб. капіталу, забезпеченого на кожну ревізьку душу. Загальна сума цього капіталу становила 31 494 руб. 21 коп., а щорічний прибуток його складав 1 283 руб. 24 коп. [1, XXVI].

Зростанню благодійного капіталу університету сприяли пожертвування, які були зібрані для потреб Волинської гімназії, переформованої згодом у Кременецький ліцей, що згодом влився у Київський університет зі своїм капіталом, який давав щорічний прибуток 2 390 руб. 10 коп. [1, XXVII].

Враховуючи, що університет був власником ряду помість на Волині, котрі належали в минулому Кременецькому ліцею, на території яких функціонували торгово-комерційні заклади (лавки, крамниці, шинки, корчми, тощо), щорічний прибуток від них у сумі 690 руб. 15 коп. поповнювали фонди університету, в тому числі й благодійні [1, XXVIII].

Таким чином, ми бачимо, що університет Св. Володимира у Києві відкрився не лише завдяки офіційній державній доброчинності, а і в значній мірі завдяки приватній добровільній доброчинності. Тому цілком закономірно, що і сам університет став благодійником, причому не лише моральним, а й матеріальним. Про це свідчить реальна матеріальна основа для доброчинності університету – постійний капітал для цих потреб, зокрема, на навчання, науку і господарство, що становив у сумі 573 755 руб. 70 коп. з щорічним прибутком 29 179 руб. 9 коп. [1, XXVIII]. Отож, це були реальні кошти, які Вчена рада університету і ректор використовували й для благодійних потреб.

Пріоритетною доброчинною справою в університеті була допомога найобдарованішим і найперспективнішим студентам-відмінникам навчання, які готувалися до професорських чи учительських звань, або до участі в наукових конкурсах. Наприклад, щорічно за ухвалою Вченої ради виділялися з капіталу університету 6 000 руб. на добродійну допомогу 10-ти студентам, які готувалися до професорських звань; 3 000 руб. – 10-ти студентам, які готувалися до учительських звань; 1 200 руб. – 4-м студентам-лауреатам конкурсу імені Св. Кирила і Мефодія; 7 500 руб. – 20-ти студентам-медикам.

Окремою статтею передбачалася благодійна допомога кожного року розміром 8 360 руб. бідним студентам, на лікування хворих студентів і в разі смерті – на похорони померлих студентів. У цілому ця благодійна сума університету щорічно становила 26 000 руб. 60 коп. [1, XXVII–XXVIII].

Принагідно потрібно сказати, що в університеті Св. Володимира була особлива аура благодійності: благородна і щира. Окрім офіційної, обов'язкової державної, загально-університетської доброчинності, була поширена приватна, добровільна, у формі особних фондів визначних професорів університету і високопосадових чиновників міста Києва. Приватні добродійні фонди йшли на стипендії та допомогу обдарованим, але бідним студентам, послідовникам своїх вчителів-жертводавців. Наприклад, професор університету М. Х. Бунге, талановитий вчений-педагог, з приватного благодійного фонду створив 2 стипендії для студентів юридичного факультету: перша – 6 500 руб., друга – 7 500 руб., які виплачувалися щорічно одному найдостойнішому стипендіату в сумі, відповідно по 340 руб. і 350 руб. [1, XXVII–XXIX].

Мав свій благодійний фонд і професор університету Ф. Ф. Мерінг у сумі 5 350 руб. з річним прибутком 267 руб. З даного фонду виплачувалася стипендія раз у рік студен-

ту-відміннику з будь-якого факультету в розмірі 200 руб. [1, XXIX–XXX].

Діяв в університеті благодійний фонд генерал-губернатора м. Києва Д. Г. Бібікова, створений з його приватних пожертвувань для студентів усіх факультетів і, зокрема, для дітей чиновників Київського навчального округу, студентів університету. Сума фонду становила 12 800 руб., а щорічний прибуток від нього складав 640 руб. Стипендія виплачувалася з даного фонду трьом студентам-відмінникам в розмірі по 200 руб на рік [1, XXVII].

В університеті діяли крім особних благодійних фондів і колективні добродійні професорсько-викладацькі фонди, сформовані з їх приватних пожертвувань, які мали капітал у сумі 1 950 руб. Даними фондами була встановлена щорічна благодійна стипендія для студентів усіх факультетів [1, XXXI].

Були в університеті й благодійні фонди, призначені студентам окремих регіонів України. Таким був благодійний фонд, створений на капітал, пожертвований вдовою професора історії Котляревського О. О. в сумі 6 000 руб., яким встановлювалася добродійна стипендія імені Олександра Олександровича Котляревського для студентів відмінників історико-філологічного факультету, вихідців з Полтавської губернії. Вона виплачувалася щорічно одному студенту-відміннику в розмірі 300 руб. [1, XXX–XXXI].

Не лишалися на узбіччі благодійної діяльності в університеті й визначні київські промисловці-меценати, такі як: Ф. А. Терещенко і П. П. Демидов. Наприклад, Ф. А. Терещенко, систематично, кожного року перераховував на рахунок університету 1 800 руб. для благодійних стипендій студентам-відмінникам і 3 600 руб. на опіку бідних студентів [1, XXXI]. А П. П. Демидов створив власний благодійний фонд в університеті з капіталом в сумі 26 900 руб., що давав щорічний прибуток 1 471 руб., з якого була встановлена благодійна стипендія імені Великої княгині Марії Олександрівни, котра виплачувалася щороку п'ятьом студентам-медикам, відмінникам навчання, по 250 руб. кожному [1, XXIX].

Однією із форм численного спектру благодійницької практики в Київському університеті Св. Володимира була меценатська премія імені М. І. Пирогова, яка виплачувалася переможцю студентських конкурсів, наукових праць у розмірі 100 руб. [1, XXXI].

За нашими підрахунками, на підставі даних, наведених професором М. Володимирським-Будановим, в університеті Св. Володимира широко здійснювалася благодійна справа завдяки добре налагодженій системі добродійності, яку склали 17 постійно діючих благодійних фондів із загальним капіталом у сумі 107 450 руб. (Підрахунки автора. Див.: [1, XXIV–XXXI]).

Отже, як бачимо, традиційна українська благодійність і меценатство відігравали важливу роль в історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Без них загальмувалася б справа відкриття і будівництва університету. Без благодійності і меценатства самого університету і його професорсько-викладацького складу не змогли б скластися науково-педагогічні долі багатьох визначних наукових, педагогічних, медичних, інженерних і державних діячів України, Росії, Польщі, зрештою, Європи й світу. Візьмемо для прикладу М. С. Грушевського, О. Ф. Кістяковського, С. М. Реформатського, С. Г. Навашина, В. І. Скліфосовського, Є. В. Тарле, О. Ю. Шмідта і багатьох інших.

Зрозуміло, що без меценатства видатних професорів і доцентів не могли б сформуватися їхні науково-освітні школи, в яких зростали таланти і генії, які прославили і возвеличили свою Альма-матер, свою Україну, свій народ. Дуже хотілося б, щоб ця маловідома сторінка історії Київського університету швидше відродилася. Щоб в ньому створились і запрацювали благодійні фонди на зразок тих, про які ми згадали вище, на потребу студентів і університету. Цього від нас вимагає, перш за все, сама історія університету і той складний, суперечливий час, який нині переживає 175-річний Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Він сам як великий освітній і науковий благодійник потребує благодійності матеріальної і духовної від суспільства і держави.

Сьогодні, незважаючи на складний час і нестатки, відсутність повноцінного громадянського суспільства, університет живе динамічним і повноцінним освітнім та науковим життям. Для нього лишається незмінним, культ знань, висока ерудиція, загальна культура, прагнення творити, примножувати блага на користь свого народу, суверенної незалежної України.

1. *Владимирский-Буданов М.* История императорского университета Св. Владимира. – В 2-х т. – Т. I. – К., 1884. 2. З іменем Святого Володимира. Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників. У 2-х кн. – Кн. 1. / Упорядники В. Короткий, В. Ульяновський. – К., 1994. 3. Історія Київського Університету. – К., 1959. 4. Київський університет. – К., 1999.

Олег Чирков

Національна безпека України крізь призму сучасних тенденцій розвитку етнічної будови української нації

В статті подано результати багаторічних досліджень автора, присвячених комплексному аналізу етнічної будови української нації, у зв'язку з проблемою національної безпеки України та проблемою забезпечення природного розвитку українства на власній етнічній основі.

In the article presents the results of research the author devoted to the analysis of complex ethnic structure of the Ukrainian nation, in connection with the problem of Ukraine's national security and the problem of the natural evolution of ethnic Ukrainians living on their own basis.

Прикладів, коли конфлікти, замішані на етнічності, призводять до гострого політичного протистояння, до розколу країн або міждержавних конфліктів, ми маємо достатньо і в минулому, і сьогоднішньому житті (Придністров'я, Ічкерія, Осетія, Абхазія, Карабах, Боснія, Косово тощо). В Україні є внутрішній ґрунт для подібних подій і, схоже, запобігання їм робиться недостатньо продумано.

Більшість проблем, винесених на розгляд учасників Міжнародної наукової конференції «Україна, українці, українськість у історичному постанні та формах культурного досвіду», містять аспекти, що стосуються наявних чи створюваних сьогодні загроз для української нації через певні минулі чи сучасні тенденції розвитку її етнічної будови. Серед них ми бачимо, зокрема, такі: 1. Просторові, часові й кількісні відмінності між українським етносом і українською нацією; 2. Інформаційна засміченість та етнічне роздвоєння середовища соціалізації українця й українки; 3. Хронічний брак українськості у найзаможніших громадян України (українців?); 4. Засоби новітньої експансії московства (російськості) в Україні; 5. Етнічність у природі засадничої ціннісної розпорошеності інтелектуального проводу українства; 6. Джерела гальмування закономірного перетворення «уересерівського» уламка Союзу на самодостатню, самобутню українську національну державу; 7. Сучасні та можливі майбутні наслідки глобалізаційних процесів для напівросійщеної української нації; 8. Неукраїнськість – відносно сприятливий ґрунт для регіоналізації, автономізації та спроб політичної сепарації в Україні; 9. Минулі, сучасні й можливі майбутні загальноісторичні й політичні наслідки масової мовно-культурної асиміляції етнічних українців.

Вже перелік частини етнобезпечових аспектів дає уявлення про актуальність цієї теми, її важливість для розв'язання багатьох глибоких суспільних проблем. Ґрунтовне

осмислення всіх різноманітних зв'язків між етнічністю та національною безпекою України можливе в разі залучення науковців різних фахів та практикуючих управлінців. Постколоніальний стан та сучасні тенденції розвитку етнічної будови української нації потребують всебічного, ретельного вивчення і використання його результатів, насамперед, у державному управлінні й освіті. Розгляд автором національної безпеки України крізь призму сучасних тенденцій розвитку етнічної будови української нації пов'язаний з виконанням дисертаційного дослідження «Розвиток етнічної будови населення України від кінця XIX ст. до початку XXI ст.». Результати дослідження наведено в низці статей автора.

За 13 років між переписами 1989 та 2001 рр. частка осіб, що вважають себе українцями, збільшилася в Україні на 5,1 в. п.* Щоб уявити і зрозуміти не фахівцеві масштаби змін нагадаю дві обставини: 1) уся етнічно неукраїнська і неросійська людність України (яка складається з багатьох етнічних груп та не згрупованих сукупностей громадян певної етнічної належності, у т. ч.: євреїв, білорусів, молдаван, поляків, угорців) становить сумарно лише близько 5 % української нації, 2) збільшення частки етнічних українців, що відбулося за час між переписами 1989 р. та 2001 р., співмірне з відповідним зменшенням за 30 років між переписами 1959 р. та 1989 р.

Зростання питомої ваги етнічних українців є вагомим позитивним національним здобутком. Крім цього, варто звернути увагу на те, що в областях східної і південної частин України зростання частки осіб, що вважають себе етнічними українцями, було більшим за загальнонаціональним. Лише Севастополь та АРК мали іншу тенденцію – зростання частки кримських татар, яку також треба оцінювати позитивно. Такі зміни етнічної будови української на-

* Усі наведені в статті числові показники обчислено автором за переписними таблицями (якщо інше не зазначено).